

YİRMİNCİ YÜZYIL SOSYOLOJİSİNDE KENTSEL YAŞAM

Urban Life in The Sociology of Twentieth Century

Cevat ÖZYURT*

BAÜ
SBED
18(1)

111

ÖZ

Araştırmanın Temelleri: Modernleşmenin ileri aşamalarında kır-kent ayrımı ortadan kalkarak, kentsel yaşam tüm toplumsal ilişkileri kuşatır hale gelmiştir. Günümüzde toplum hakkında konuşmak, bir anlamda kentsel yaşam hakkında konuşmaktır. Bu olgu, kent çözümlemelerini sosyolojik ilginin merkezine yerleştirmiştir.

Araştırmanın Amacı: Bu makalede, 20. yüzyıl sosyoloji yazınından hareketle, modern kentlerde toplumsallık biçiminin, toplumsal ilişkilerin ve yaşam biçiminin dönüşümü irdelenmektedir. Kentsel yaşamda ahlakın durumu ve toplulukların değişen işlevi çalışmanın temel eksenini oluşturmaktadır.

Veri Kaynakları: Çalışmanın çerçevesini Wirth, Simmel, Sennett ve Bauman'ın gibi sosyologların kentsel yaşam çözümlemelerinde ortaya koydukları gözlemleri ve tezleri oluşturmaktadır. Bu sosyologların konu hakkındaki çalışmalarını birincil veri kaynaklarımızı oluşturmaktadır. Ayrıca bu sosyologların düşüncelerinin aktarıldığı, tanıtıldığı ve eleştirildiği ikincil metinlerden de yararlanılmıştır.

Ana Tartışma ve Sonuçlar: 20. yüzyılın başlarında, geleneksel toplumsal ilişkilerin modern kentlerde çözülmeye başladığı gözlemlenmekteydi. Sosyologlar bu durumu, "topluluk kaybı" ve "anonimleşme"ye doğru hızlı bir yönelim olarak değerlendirmişlerdir. Oysa 20. yüzyılın ortalarından itibaren kentsel yaşamda yeni birincil ilişkilerin ve yeni topluluk biçimlerinin ortaya çıktığı görülmüştür. Toplumun bütüncül olarak kentleşmesi, klasik sosyolojide farklı zamanların ve farklı mekânların toplumsallık biçimi olarak kavramlaştırılan "toplum" ve "topluluk"u iç içe geçirmiştir. Böylece Simmel ve Wirth gibi klasik sosyologların topluluk kaybı ve anonimleşme eleştirilerinin aşırı beklentiler içerdiği ortaya çıkmıştır. Kentsel yaşamda yeni toplulukların ortaya çıkışı, sosyolojide "kamusal alanın çöküşü" (Sennett) kaygısına neden olmuştur. 20. yüzyılın sonlarında ise "gayri şahsileşme" ve "topluluklaşma" kentselliğin farklı ihtiyaçlarına cevap veren bir arada bulunması mümkün toplumsal yapılar olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Bauman). Günümüz kentleri, gayri şahsi (anonim) ilişkilerin ve yabancıların etik mekânı olduğu kadar, bunlardan uzak duranların topluluk arayışlarına cevap veren bir ahlaki (moral) mekânı olarak görülebilir. Kent sosyolojisinin sorunu, klasik sosyolojinin kullanmış olduğu kır-kent, topluluk-toplum gibi kavramları kendilerine yüklenen düalist anlamlardan kurtararak günümüz koşullarına uygun biçimde yeniden tanımlamaktır. Klasik sosyolojinin kullanmış olduğu kır-kent, topluluk-toplum gibi kavramları kendilerine yüklenen düalist anlamlardan kurtararak günümüz koşullarına uygun biçimde yeniden tanımlamak kent sosyolojisinin önemli bir problemi haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent Sosyolojisi. Kentsel Toplum. Kentsel Ayrışma. Yabancı. Kamusal Alan. Wirth, Louis. Simmel, George. Sennett, Richard. Bauman, Zygmund.

ABSTRACT

Background of Study: In the later period of modernization, rural-urban separation has disappeared and urban life has come into a situation such as that it has enclosed all dimensions of social relations. Today, to speak on society means, in a sense, to speak on the urban life. This fact has formed the new focus of sociological interest toward urban issue.

Purpose of Study: In the article, with the references to the sociological literature of the twentieth century on the urban issue, the transformation of social relations, life-style, and the forms of sociality is examined. The condition of morality and the changing functions of communities in urban life constitute the main point of the study.

Sources of Data: The observations and claims posited in their analysis on the urban life by some sociologists such as Wirth, Simmel, Sennett, and Bauman shapes the framework of the study. The studies of those scholars on the issue form the primary sources for the article. In addition, the

Balıkesir
Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü
Dergisi
Cilt 10 Sayı 18
Aralık 2007
ss.111-126

* Yard. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü ozyurtcevat@gmail.com

critical and commentary texts on the thoughts of those scholars are used as secondary sources in the article.

Main Discussion and Conclusions: At the beginning of the twentieth century, many sociologists had observed that traditional social relations in the urban space started to be solved under pressure of the new social formations. They had generally commented this circumstance as a quick direction toward “the loss of community” and “the emergence of a strict anonymity”. But, by the mid-twentieth century, it is observed that new primary social relations and new types of community have emerged. As a result of the urbanization of the society entirely “society” and “community” which were conceptualised in classical sociology as different types of sociality existing in different times and different places has come together with other in a same period and space. Thus, it clearly seems that the conceptualization of anonymity and the loss of community by Simmel and Wirth had included extreme anticipations about the nature of the modern society. At the same time, The emergence of new communities in the urban scene resulted in some anxieties such as “fall of public man” (Sennett). At the late-twentieth century, anonymity and communality are assessed as social structures giving response to different needs of urbanism and it is seen possible that they may co-exist together (Bauman). Contemporary cities can be seen “moral” space giving response to the needs of the people, who keep away from those, in their search for community as well as they are “ethic” space of anonymous relations and strangers. Today, to rescue the concepts such as urban-rural, society-community, etc. from their dualist meanings which were loaded on them by Classical Sociology has become an important problem for urban sociology.

Keywords: Urban Sociology, Urban Society, Urban Stratification, Stranger, Public Sphere. Wirth, Louis. Simmel, George. Sennett, Richard. Bauman, Zygmund.

1.GİRİŞ

Sosyolojide kentleşme, kentlerin oluşmasını ve büyümesini sağlayan kırsal alan kökenli bir nüfus hareketi ve nüfus yoğunlaşması (Kongar, 1982; Kıray, 1982), kentlerin coğrafi olarak genişlemesi olarak tanımlanır (Sennett, 2002). Bu haliyle kentleşme süreci, büyük ölçüde tamamlanmış ve dünya kentselleşmiştir. İnsanlar da “kentsel toplum”da yaşamaktadır. Sosyal bilimciler bundan sonra, kentleşme olgusu ve kentleşme sorunlarından çok, “kentsel toplum”, “kent toplulukları”, “kent olgusu” ve “kent sorunları” üzerinde çalışmalarını yürütmek durumundadır (Manheim, 1960).

Kentleşme sürecinin büyük ölçüde tamamlanmış olması, kırdan kente yönelik ya da kasabalardan ve küçük kentlerden büyük kentlere yönelik nüfus hareketlerinin sona erdiği anlamına gelmez. Her iki kaynaktan da büyük kentlere doğru göç devam etmektedir. Kentsel toplum, kentleşme sürecinin başarılı ve sorunsuz bir biçimde tamamlandığı anlamına da gelemez. Bu kavram, dünyada yaşayanların büyük çoğunluğunun, çeşitli fırsatları ve sorunları bir arada sunan kentlerde yaşadığını ve burada yaşamaya devam edeceğini ifade eder.

Geçmişte kent sosyologları, daha çok kentleşme sürecinde geçici olduğunu düşündükleri sorunlar üzerinde durmuşlardır. Bu bakışın üç nedeni vardır: a) Aklın tasarımıyla yapılandırılmış kentlerde yoğun, kalıcı sorunların olmayacağı varsayımını içeren modern ütöplast/idealist yaklaşım. b) Kent sakinlerinin (*yerleşiklerin*), önyargıları üzerine kurulu kent kimliği veya kent bilinci gibi söylemlerle, kente sonradan gelenleri (*dışarıklılardan*) ötekileştirme çabalarının sosyal bilimciler tarafından fark edilmemiş olması veya bazı sosyal bilimcilerin bu ötekileştirme çabasına gönüllü veya gönülsüz olarak katılmış olması (Erman, 2004; Sennett, 2002). Bunlara göre sorunun kaynağı, kentlere yeni gelen dışarıklılardı. c) Kentleşme sürecinin sorunlarına, kentsel yaşamın genel sorunlarından daha fazla ilgi gösterilmesinin diğer nedeni ise birinci grupta yer alan sorunların çözülebilir, ikinci gruptaki sorunların ise kentselliğin doğasından kaynaklanan çözümsüz sorunlar olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.

Dünyanın kentlileşmesi, diğer bir ifadeyle kentli toplumun oluşumu, dünyanın modernleşmesinin bir sonucudur. Modernleşmenin sosyolojik açıdan en

belirgin özelliklerinden biri sanayileşme ise bir diğeri kentleşmedir. Kentleşme, bir bakıma sanayileşmenin altyapısını oluşturan bir süreçtir. Sanayi toplumunun temel özelliği, “kentlerin, daha doğrusu kent toplumunun gelişmesi”dir. Modern toplumların çözümlenmesini amaçlayan sosyolojinin kendisine başlangıç olarak sanayileşme ve kentleşme biçimindeki “bu çifte görünümlü süreci alması” gerekir (Lefebvre, 1998: 53). Öyle de olmuştur. “Kent sosyolojisi diğerleri gibi sosyolojinin yalnızca bir dalı olmaktan fazla bir şeydir: genel sosyolojik ilginin en önemli sorunlarından bazılarının tam kalbinde yer alır” (Giddens, 2000a: 152).

Toplum felsefecileri ve sosyologlar, geleneksel toplumlardan modern toplumlara dönüşümü tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş (Saint-Simon), cemaat’ten cemiyete geçiş (Tönnies), basit toplumlardan karmaşık toplumlara geçiş (Spencer), mekanik dayanışmalı toplumlardan organik dayanışmalı toplumlara geçiş (Durkheim), kutsal toplumlardan laik toplumlara geçiş (Howard Becker) olarak tanımlamışlardır. Robert Redfield ise modernleşme sürecini “kır toplumu”ndan “kentsel toplum”a geçiş olarak değerlendirmiştir (Yörük, 2005). Redfield’in kentsel toplumu, başka gruplarla devamlı temaslar ve ilişkiler halinde bulunan büyük bir cemiyettir. Kültür ve yaşam tarzı bakımından heterojendir. Akrabalık bağlarının yerini gayri şahsi ilişkiler almıştır. Dini hayat önemini kaybetmeye başlamıştır. Karmaşık bir teknoloji ve geniş ölçüde işbölümüne dayanan bir ekonomik yapısı vardır. Süratli değişimler içerisinde bulunmaktadır.

Modernleşme sürecinde feodal ilişkilerin çözülmesi; tarımın makineleşmesi; eğitimin kurumsallaşması, zorunlu hale gelmesi ve süresinin uzaması; kitlesel üretim ve kitlesel tüketimin yaygınlaşması, üretimin evden ayrılarak atölye ve fabrikalarda yapılması; pazarın genişlemesi/uluslar arasılasması; siyasetin ve işletmelerin bürokratikleşmesi; kent koşullarının sağlıklı ve hijyenik hale getirilmesi; iletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler gibi çeşitli faktörler insanların kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru göç etmesine neden olmuştur. Modernliğin yaygınlaşmasıyla kentlilik modern bir süreç haline gelmiş, Üçüncü Dünya ülkeleri de bu sürecin içine girmiştir. Dünya nüfusu büyük oranda kentlileşmiş, kırsal alanda yaşayanlar ise her geçen gün kentle daha sıkı ilişki içine girer hale gelmiştir. Köylüler bugün pazara (dolayısıyla kente) daha bağımlı hale gelmiştir. Köylülerin sağlık sorunlarını çözeceği yer, çocuklarını okutacağı yer kentlerdir. Kitle iletişim araçları kentin eğlence ve kültürünü ülkelerin en ücra köylerine kadar ulaştırmaktadır. Artık modern kent yaşamı, sadece kentte yaşayanları değil, herkesi ilgilendirmektedir (Giddens, 2000b: 501). Z. Bauman modern yaşamın kentliliğini şöyle vurgular: “Bütün kent yaşamı modern değildir, fakat bütün modern yaşam kent yaşamıdır. Çünkü yaşamın modernleşmesi demek, kent yaşamına daha fazla benzemesi demektir” (Bauman, 2001a: 169).

Sosyal bilimciler, modern kentsel yaşam hakkında birbiriyle çelişkili şeyler söylemişlerdir. Örneğin, bazılarının uygarlaşmış bir erdem, yenilik, hareketlilik, gelişme, ilerleme, özgürlük ve mutluluk kaynağı olarak gördüğü kentler; başkaları tarafından saldırgan ve güven vermeyen kalabalıkların suç, şiddet ve ahlâkî yozlaşmasına kaynaklık eden bir mekân olarak görülmüştür (Giddens, 2000b: 503; Marotta, 2005: 1).

Kent çözümlenecileri sınırlayıcı bir tanım yapmak yerine, onu tanımayı tercih ettiğinde şu özelliklerle karşılaşır: Kentler, yeniliklerin ve buluşların; ekonomik gelişmenin; sanayileşmenin; askeri, dini ve ekonomik örgütlenme ile siyasal değişimlerin; yeni değerler ve tutumların; özgürlüklerin; yabancılarla karşılaşmanın; işlevsel farklılaşmanın; biyolojik ve kültürel çeşitliliğin; kozmopolitleşmenin, melezleşmenin; sosyalleşmenin; uygarlaşmanın ve örgütlü kontrolün mekânlarıdır. Kent ayrımcılığı dışlar ve farklı kimliklere karşılaşma imkânı verir (Lefebvre, 1998; Giddens, 2000b).

Kent toplumsallığı kır toplumsallığından farklıdır. Kent, yabancılarla karşılaşmanın, gruplar ve topluluklar arası ilişkinin, işlevsel farklılaşmanın ve rasyonel dayanışmanın, dolayısıyla ileri düzeyde toplumsallaşmanın mekânıdır. İnsan kentte daha farklı düşünür, hisseder ve karşılık verir. Weberyen bir yaklaşımla ifade edecek olursak, kent sosyolojisinin temel problemi kentli insanın sosyal davranışlarını ve kentte insan ilişkilerini çözümlemektir. İzleyen sayfalarda Simmel, Wirth, Sennett ve Bauman'ın kentli insanın sosyal davranışları üzerine yaptıkları sosyolojik çözümler değerlendirilecektir.

2. SIMMEL VE WIRTH'TE ANONİM İLİŞKİLER MEKÂNI OLARAK KENT

Yirminci
Yüzyıl
Sosyolojisinde

Simmel'in kent sosyolojisi alanındaki esas görüşleri 1902'de yayınlanan *Metropol ve Zihinsel Yaşam* (1950a) makalesinde yer alsa da, o çalışmalarının tamamında bir şekilde "kentsel toplum"un çözümlemesini yapmıştır. Simmel'e göre kent, modern insanın yaşamında merkezi bir yere sahiptir. Modern hayatın en temel sorunu, devasa toplumsal güçler, tarihsel miras, dış kültür ve teknik karşısında, kişilerin kendi özerklik ve bireyselliklerini koruma çabasından kaynaklanır. Kentli insanın psikolojik temeli, dış ve iç uyarıcıların hızlı ve durmaksızın değişmesiyle "sinirsel uyarımın şiddetlenmesine" dayanır. Dışardan gelen bu uyarılar çoğu zaman hem birbiriyle hem de bireyin kişilik değerleriyle çelişki içindedir. Taleplerin çokluğu sinirsel uyarımın şiddetini artırır. Birbiri ardına gelen uyarılar, bireyin derin bir değerlendirme yapmasına fırsat vermez ve kentli insandan daha az bir derinlikli bilinçlilik talep eder; tepki gösterme yetisi zayıflar. Kentli insan hızlı karar vermek durumunda olduğu için kalbiyle değil zihniyle tepki verir. Böylece zekâ, ruhsal alanda meydana gelebilecek gerilimlerden kurtulur. Rasyonellik, kent hayatının baskısı karşısında, öznel hayatı koruma görevini üstlenir.

114

Kent, zekânın olduğu kadar, "para ekonomisi"nin de egemen olduğu yerdir. Para ekonomisi ve zekânın egemenliği esasen birleşik şeylerdir. Para insanlar arasındaki mesafeyi eşitleyen ve insanları nesneleştiren bir araçtır. Parasal ilişki, bir tür gayri şahsi ilişkidir. Herkese aynı soruyu sordurur: Kaça?/Kaç para? Kentte ekonomik hayat, herkesi bir sayıya indirgeyecek biçimde rasyonelleştirilmiştir. İmalatçılar tanımadığı tüketicilere yönelik üretim yaptığı için, kendi çıkarını ve müşterinin çıkarını rasyonel olarak hesaplamak zorundadır. Kentlerin büyümesi ve pazarın genişlemesiyle, modern insan daha hesapçı olmaktadır (1950a: 412-4).

"Dakiklik", "hesaplanabilirlik" ve "tamlik" kentsel varoluş tarzının karmaşıklığının ve yaygınlığının zorla kabul ettirdiği fenomenlerdir. Bunlar para ekonomisi ve zihinselliğin özelliği olduğu kadar, yaşam tarzını içerden belirlemeye çalışan içgüdüsel güçlerin ve itkilerin devre dışı bırakılmasına da yarar. Tamlik, hesaplanabilirlik ve dakiklik, bir yandan kentsel yaşamı gayri şahsi hale getirirken, öte yandan yeni bir kentli kişilik de ortaya çıkarır: Bezgin (Blase).

"Bezgin", kentsel toplumun başat kişiliğidir. Bezgin kişilik, hızla değişen ve sıklıkla birbiriyle çelişen sinirsel uyarıcıların ürünüdür. Aşırı uyarılma bir süre sonra tepki verme kapasitesinin kayboluşuna neden olur. Yoğun zihinsel faaliyetlerde bulunanlar bir süre sonra bezgin hale gelir. Sınırsız zevk arayışı tarafından sürüklenmek bir kişiyi bezgin yapar, çünkü bu zevklerin birçoğuna aynı anda ulaşmak mümkün değildir.

"Bezgin tutum"un temelinde, tefrik etme (sınıflandırma) körlüğü yatar. Onun için her şey gridir, diğer renkler yok olmuştur. Bezgin, geri-zekâlı bir insan değildir. O eşyayı görür ve algılar, fakat bu algılama yüzeyseldir. Nesnelere hep aynı yakınlığı gösterir. Hiçbir şeyin özel bir anlamı yoktur. Tek ayırıcı ölçüt paradır. Para ekonomisi, her şeyi eşit hale getirmiştir. Bezgin tavırda sınırların

uyaranlara tepki vermeye direnmesi, bireyin, kentsel yaşamın formu ve içeriği karşısındaki son çıkış yolu; dış etkiler karşısında kişinin kendini korumasıdır. Bezgin, her şeyi kanıksayan insandır (1950a: 415-6).

Kentsel yaşamın öznesi, kendi çıkarları için kentsel yaşamla uzlaşmalıdır. Kent karşısında kendini korumaya çalışan birey, a-sosyal bir davranışa sürüklenir. Simmel, metropol insanının birbirine karşı bezgin tutumunu, biçimsel bir “temkinlilik” olarak değerlendirir. İnsanların metropol ortamında hissettiği “güvensizlik duygusu” onları daha temkinli yapar. Bu temkinli kent insanı küçük kasabalılar tarafından “soğuk” ve “kalpsiz” olarak görülür. Temkinlilik sadece kayıtsızlık değildir, “yakın bir temas anında öfke ve kavgaya dönüşebilecek belli belirsiz bir nefret, karşılıklı yabancılık ve tiksintidir. Bu tür bir yaygın iletişime dayalı hayatın bütün içsel düzeni en kalıcı olanından en geçici olanına kadar, sempatilerin, kayıtsızlıkların, nefretlerin aşırı biçimde değişkenlik gösteren hiyerarşisine dayanır” (Simmel, 1950a: 417). Simmel, bu nefret, tiksinti ve karşılıklı yabancılık duygusunun, yabancılar arasında yaşamaktan kaynaklanan tehlikelere karşı doğal bir savunma olduğunda ısrar eder.

Simmel, kentte “özgürlük” ve “yalnızlık duygusu” arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışır. Büyük kentlerde insanların karşılıklı temkinliliği ve kayıtsızlığı bireye başka hiçbir yerde bulamayacağı bir özgürlük kazandırır. İnsan kentte özgür olduğu için, başka hiçbir yerde hissetmeyeceği kadar yalnızlık ve kaybolmuşluk hisseder. Kentler mekânları büyüdüğü ve nüfusu arttığı oranda özgürlüğün ve kozmopolitliğin mekânı haline gelir.

Simmel’e göre kentli insan, davranışlarını kendisi olarak gerçekleştirmediği ve bölünmüş bir kişiliğe sahip olduğu için, bir “yabancı (stranger)”dır. Metropol her türlü kişisel hayatı gölgeleyen bir kültürün hakiki yurdudur. Doğal olarak yabancı, “yurdu/toprağı olmayan”dır. Yurt/toprak sadece fiziksel bir değer değil, ayrıca maddi hayatın süreklilik kazandığı sembolik bir duygudur. Kentin yurt haline gelebilmesi için, insanların hem akıllı hem de duygusal varlıklar olarak etkileşimde bulunmaları gerekir. Bu, günümüzün küçük kasabalarında veya Eski Yunan sitelerinde mümkündür. Ulusal, sosyal, ticari ve insani ortak özelliklerimiz, modern toplumlarda yabancıyı bize yakınlaştıran bağlardır. Ne var ki bu bağlar, geniş bir coğrafyaya yayıldığı ve bireyle ilişkisi geniş bir grup aracılığıyla olduğu için, soyut bir yakınlığa dönüşür (Simmel, 1950a; 1950b). Yabancılar arasındaki ilişki de gayri şahsi bir ilişkidir. Karşılaşılan yüzler karşısında kayıtsız kalınır; insandan çok paraya değer verilir.

Simmel’in kent sosyolojisinde, kentsel yaşamın psikik formları, kentli insanın kişiliğini ve davranışını etkileyen kurumlar, ilişkiler ve düşünceler kent sosyolojisinin odağına yerleşir. Ona göre, kent sosyolojisinin “öncelikli konusu tam olarak kentlilerin zihinsel yapısıdır”. Bu nedenle de Simmel’in kent teorisi “sosyal psikolojik kent teorisi” olarak değerlendirilmiştir (Martindale, 2005; Yörükan, 2005).

Simmel’e göre, modern kentli insan, modernlik öncesinde veya kır yaşamında sosyal grupların üyelerine vermediği, özgürlük ve kişilik sahibi olma fırsatına sahiptir. Kentsel ortamda “temkinlilik” ve “karşılıklı kayıtsızlık”, bedeli “kaybolmuşluk” ve “yalnızlık” olan bir özgürlük sağlar. Simmel, kentsel yaşamı tersine çeviremez gördüğü için, modern kentsel yaşamın ortaya çıkardığı özellikleri ve kentli insanın karşılıklı yabancılığını patolojik olarak nitelendirmez. Mevcut koşullar altında tek toplumsallaşma biçimi olan farklılaşmayı destekler. Tiksinti ve bastırılmış düşmanlık, bundan böyle öz savunmanın doğal ve var olan tek aracıdır. Ama eleştirel bir okumayla onun modern kentsel yaşamın bazı özelliklerini abartılı bir biçimde öne çıkardığını söyleyebiliriz. Dönemimin sosyal

bilimcileri gibi Simmel de geleneksel toplumsallık biçimiyle modern toplumsallık biçimi arasında keskin ayrımlar aramaya çalışmıştır. Birincil, duygusal ve karşılıksız toplumsal ilişkilerin modern-kapitalist-rasyonel kentlerde zemin bulamayacağını düşünmüştür. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren modern toplumla geleneksel toplum arasındaki kopuşun düşünüldüğü kadar keskin olmadığını fark edilmesiyle Simmel'in yaklaşımı terk edilmiştir (Giddens, 2000b).

20. yüzyılın önemli kent sosyologlarından biri olan Louis Wirth de -Simmel gibi- kent sorununu kişilik ve zihniyet sorunu olarak görür. “*Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme*” (1938) makalesinde kenti toplumsal açıdan heterojen bireylerin nispeten “büyük”, “yoğun” ve “sürekli bir yerleşim yeri” olarak tanımlar. Kentlilik olgusuna toplumsal psikoloji perspektifinden bakan Wirth'e göre, kent sosyologlarının temel sorunu, büyük sayıda heterojen bireylerin yoğunluklu ve sürekli olarak yerleşimiyle ortaya çıkan sosyal eylem ve sosyal örgütlenme biçimlerini ortaya çıkarmaktır. Kentsel yaşam, farklı insanlarla aynı mekânın paylaşıldığı yaşamdır. Belli bir yerde nüfusun yoğunlaşması büyük oranda bireysel farklılık gerektirir. İlişki içindeki bireysel katılımcıların sayısı ne kadar artarsa, onlar arasındaki farklılıklar da o oranda artar. Kırsal gelenekte var olan akrabalık bağı, komşuluk ilişkileri ve duygu birliği kentte kaybolur. Kentte farklı kişiliklerin ve yaşam tarzlarının bir arada bulunması, farklılıklara göreceli bir bakışı ve daha hoşgörülü yaklaşımı ortaya çıkarır.

Wirth'e göre, hem işlevsel farklılıklar hem de kültürel farklılıklar kentte kendine yer bulur. İşlevsel farklılıklara karşı hoşgörü gösterilmesi yetmez, bunlar ödüllendirilmelidir de. Kültürel farklılıklara gelince, bu farklılıklar da hoşgörüyle karşılanmasına rağmen, varlıklarını veya saflıklarını uzun süre devam ettiremez. Çünkü kentler, tarihsel olarak ırkların, insanların, halkların ve kültürlerin erime potası, biyolojik ve kültürel melezleşmenin filizlendiği alanlardır. Kentliler birbirleriyle ileri derecede bölünmüş roller içinde karşılaşır. Kişisel ilişkiler kurulamamaktadır. Farklı insanlar arasında ikincil ilişkiler hâkimdir. Kentte bağlantılar gerçekte yüz yüze olabilir, fakat bununla birlikte gayri şahsi, yüzeysel, geçici ve parçalanmıştır. Tipik olarak fiziksel bağlar yakın, fakat sosyal bağlar uzaktır. “Uzak, soğuk ve bezgin (blase) görünüm” başkalarının beklentileri karşısında bireyi koruyucu bir kalkandır (1938: 12).

Kentin sosyal ilişkilerindeki “yüzeysellik”, “gayri şahsilik” ve “geçişkenlik” kentte ikamet edenleri zeki, yetenekli ve akıllı yapar. İnsanlar, kendilerine yarar sağladığı için, belli bir rol çerçevesinde başkalarıyla ilişki kurar. İlişkiler faydayla sınırlıdır. Burada bireyler bir taraftan grup kontrolünden özgürlüklerini ve bağımsızlıklarını kazanırken; öte yandan kendini ifade etmeyi, ahlâkı ve bütünleşmiş toplumla bir arada yaşama duygusunu kaybeder. Bu bir “anomi” durumudur. Kent hayatı dış görünüşe önem verdiği için, kentli insanlar arasındaki fiziksel yakınlık, sosyal yakınlığa dönüşmemektedir. Kentte fonksiyonel roller için tasarlanmış üniformaları görürüz ve karşılaştığımız kişinin mesleği hakkında bilgi sahibi oluruz. Üniformaların ardına gizlenen bireysel tuhaflıkları bilmeyiz.

Kentlerde aralarında duygu ve heyecan bağı olmayan insanların bir arada yaşamaları ve çalışmalarını rekabet, yükselme ve düşmanlık duygusunu geliştirir. Yakın fiziksel bağa rağmen sosyal mesafenin büyüklüğü, yalnızlık duygusunu artırır ve sinirsel gerilimlere neden olur. Kentte farklı tiplerdeki insanlar arasında gerçekleşen sosyal ilişkinin heterojenliği, bireyleri farklı gruplarla ilişki içinde olmaya yöneltir. Bireyler yüksek düzeyde hareketli olmak zorundadır. Kent halkı ihtişam ve sefalet, zenginlik ve yoksulluk, entelektüellik ve cahillik, düzen ve kaos arasında büyüyen çelişkilerden kurtulamaz. Wirth'e göre kentin karmaşıklığı ve güvensizliği, bireyleri özel ilgi grubu olarak örgütlenmeye yöneltir. Bu da onu,

istikrarsızlık ve güvensizliği bir norm olarak kabul etmeye zorlar. Hiçbir grup bireyin ihtiyaçlarına tam olarak cevap veremediği için, birey birçok grupta ilişki içinde olmalıdır. Her bir grup onun kişiliğinin özel bir parçasına hitap ettiğinden, birey ilişki içinde olduğu gruplara, sadece kişiliğinin ilgili boyutunu gösterir. Hiçbir grup birey üzerinde sosyal (ahlâkî) kontrol sağlayamaz. Kentlerde sosyal kontrol, örgütlü gruplar tarafından yürütülür.

Wirth'e göre kentli insan, "şizofrenik karakterli" bir kişiliğe sahiptir (1938: 12). Birincil ilişkilere yer vermeyen kentte, insanlar birbirlerine karşı ve yaşadığı ortama karşı sorumluluklarını kaybedip, bencilleşmiştir. Herkes her şeyi kanıksar hale gelmiştir. Bu bir "anomi durumu"dur. Wirth, kentsel mekânı ve kentli insanı patolojik bir olgu olarak görmesine rağmen, bu durumdan kurtulmak için önerilerde bulunmaz.

Günümüzde sosyologlar, modern kentsel ortamın akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin yeni formlarını "aktif olarak yaratmış" olduğunu tespit etmektedirler. Yakın akrabalık ve arkadaşlık ilişkilerinin yanı sıra, modern kentlerde topluluk ilişkilerinin devam ettiği ve yeni topluluk biçimlerinin meydana geldiği görülmektedir. "Yeni topluluklar bazen, aynı mekânda yaşayan ve benzer kaderi paylaşan, benzer sorunları yaşayan insanların kaynaşmasıyla, örgütlenmesiyle ortaya çıkabilir. Bu insanlar köken olarak farklı etnik veya geleneksel topluluklara bağlı olabilir, fakat kaderleri onları bir araya getirmiştir" (Hall, 1998: 80). Farklı kültürel temellere sahip olanlar, ortak sorunlar karşısında farklılıklarını geri plana iterek dayanışma içine girebilmektedirler. Claude S. Fischer "*Urban Experience*" (1984) kitabında büyük kentlerin herkesin gayri şahsi bir yığın içinde kaybolmasından ziyade farklı alt kültürleri teşvik etme eğiliminde olduğunu ortaya koyan yeni bir kentsel yorum getirmiştir. Bu yoruma göre, benzer kökene veya ilgilere sahip kentliler yerel bağlantılar kurmak için işbirliği yaparak farklı dini, etnik, politik ve diğer alt kültürel grupları birbirine bağlayabilmektedirler. Küçük bir kasaba veya köy bu tür kültürel çeşitliliğe izin vermez. Kentlerde etnik toplulukları oluşturanların birbirinin geldikleri yerler konusunda hiç bilgileri yoktur veya çok az bilgileri vardır. Ancak kente geldiklerinde benzer dil ve kültürel temele sahip insanların yaşadıkları alana akın ederler ve yeni alt toplumsal yapıları oluştururlar (Aktaran, Giddens, 2000b: 508).

Kentlerde yeni topluluk biçimlerinin ortaya çıkması, kentsel yaşam üzerine yeni kaygıları beraberinde getirmiştir. Bu kaygılar, kamusal alanın kaybolması (Sennett), kentin parçalanması (Bauman) biçiminde dile getirilmektedir. İzleyen sayfalarda bu farklı yaklaşımlar ele alınacaktır.

3. SENNETT'TE AÇILMA KORKUSU VE KAMUSAL ALAN OLARAK KENT

Kentsel yaşamı toplumsal bütünlük çerçevesinde çözümleyen sosyologlardan biri de Richard Sennett'tir. Ona göre kentin en önemli özelliği, kişisel farklılıkları gizlemeden ve kişisel değerleri başkasına dayatmadan başkalarıyla ilişki kurma fırsatı veren bir kamusal alan olmasıdır. Sennett, kent tasarımının sosyal yaşam üzerine etkilerini incelediği *Gözün Vicdanı* adlı eserinde, modern kültürün "iç" ve "dış" arasında bir ayırmadan kaygı olduğunu belirtir. Ayrım, öznel yaşantı ile sosyal yaşantı arasında, benlik ile kent arasındadır. Bu ayrım, "açılma korkusu"ndan kaynaklanmaktadır (Sennett, 1999: 14-5). Kentte insan ilişkileri alışveriş ve turizm etkinliklerine indirgenerek, kent anlamsızlaştırılmış ve kimliksizleştirilmiştir. İnsanlar bu duruma gönüllü olarak katlanır görünmektedir. Açılma, incinme olasılığını içerir. Bu nedenle, kentli insan temkinli olmakta ve açılmaktan korkmaktadır. Açılma korkusu, kenti, saldırı ve savunma taktiklerini gerekli kılan bir savaş alanı olarak gören askeri bir bakışın ürünüdür. Sennett'e göre, modern

kültürün sorunu, kamusal mekânların nasıl düzenleneceği, kişiliksizliğin ve kimliksizliğin nasıl giderileceği; kentsel mekânın gerçekliğinin yeniden insan yaşantısının bir boyutu haline nasıl getirileceğidir.

Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü* (2002) adlı eserinde kentsel toplumda insan ilişkilerini daha kapsamlı olarak çözümler. Kitabın temel tezine göre, modern batılı kentlerde kamusal alan canlılığını kaybetmiş, narsis bir kişilik gelişmiş ve kentlerin topluluklara parçalanması sonucunda mahrem bir toplum ortaya çıkmıştır.

Simmel de olduğu gibi Sennett'e göre de, yabancı, kentte bir sorun olarak görülmemelidir. Yabancı, kentin olmazsa olmaz parçasıdır. Sennett'in basit ve mütevazı tanımına göre, "kent, muhtemelen yabancıların bir araya geldikleri, insani bir yerleşim yeridir" (2002: 62). Kentin temel unsurları geniş bir yerleşim alanı, farklılaşmış yoğun bir nüfus; bu nüfusun birbiriyle ilişkisini sağlayan ekonomik piyasa mübadeledir.

Sennett'e göre günümüzün kent sorunu, bir uygarlık sorunudur. Kent (city) ve uygarlık (civility) aslında çok da farklı şeyler değildir. Aynı etimolojik kökenden gelmektedir. "Uygarlık, insanları birbirinden korumakla beraber, birini diğerinin eşliğinden hoşnut bırakan etkinliktir". Uygar olmak, kişinin başkalarını kendi yükü altında ezmemesi; farklılıklara hoşgörülü davranmasıdır. Maske takmak uygarlığın esasıdır. "Maske", duruma özgü davranış veya sosyal rollerdir. Takanın gücünü, hastalığını ya da kişisel duygularını örten maske, katıksız toplumsallaşmaya ve yabancılarla ilişki kurmaya izin verir. Modern kamusal yaşamda hazır maskeler yoktur. Maskeler başkalarıyla yaşamayı gönüllü olarak kabul eden insanlar tarafından tecrübî bir süreç içinde yaratılırlar. Kentlilik bilincinin ve sevgisinin gelişmesi bu sürecin bir ürünü olacaktır. "Bir şehrin kamusal coğrafyası kurumlaştırılmış uygarlıktır" (2002: 57, 340).

Yabancı'nın iki anlamı vardır. O kimin kente ait olup olmadığına karar verenlerin bakış açısından bir "dışarıklı" olabilir ya da nereye ait olduğuna tam olarak karar verilemeyen bir "meçhul" olabilir. Yabancı, kent sakinleri tarafından bir tehdit olarak algılanır. "Soytarı", "kılıksız", "kuşkulu ve "geri" yabancı'nın sıfatlarıdır (2002: 75, 79).

Yabancılarla kurulan ilişki biçimsel, yüzeysel ve sahtedir. Yabancılarla bir arada yaşamaktan çok az insan hoşlanır. Kentlerin kamusal alanları kent sakinleriyle dışarıklıkların karşılaştığı yerlerdir. Kentler "kamusal alan" ve "mahremiyet alanı" olarak ikiye ayrılır. 19. yüzyıldan itibaren farklı kişileri sorun olarak gördüğümüz için, kişisel olmayan toplumsal ilişkiler ihmal edilmiş; rasyonel toplum anlayışı renksizleşmiştir. Modern insanın dağarcığında "mahremiyet" sıcaklık, güven ve duygusal yakınlığı ifade etmektedir. Toplumsal yaşam bu imkânları sunmadığı için gayri şahsi, yararsız, bayat ve anlamsız görünür. Ne var ki, mahrem alan da bireyin beklentilerini karşılayamaz. Kamusal yaşamın zayıflaması, "içtenlikle ilgi duyulan mahrem ilişkileri deforme eder" (2002: 16-20).

Sennett'e göre, "kamusal alan", aile ve arkadaşlık ortamının dışında ve onlardan çok farklı bir "toplumsal yaşam bölgesi"dir. Kamusal yaşamın merkezi büyük kentlerdir. Orada tanıdıklar kadar yabancılarla da ilişki kurulur. Kamusal alanın oluşumu kentlerin farklılaşmasıyla ilişkili ve eşzamanlıdır. Farklılaşmış kentin insanı, her yere girip çıkan ve her yerde rahat davranabilen "kozmpolit insandır" (2002: 33-4). Sennett, 18. yüzyıla ait bu ideal kamusal yaşam görünümünün Eski Rejim (feodal toplum)'in çökmesiyle gerilemeye başladığını düşünür. Kamusal yaşamdan önce aristokratlar ve burjuvazi çekilmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde kamusal alanda insan ilişkileri değişmiştir. Hoşgörünün yerini hoşgörüsüzlük almıştır. Kamusal alanda insan görünümleri ve ilişkileri gayri şahsileşmeye başlamıştır. İnsanlar duygularını, zevklerini ve kişiliklerini gizlemek

için özel bir çaba harcama ihtiyacı duymaktadır. Diyalog ve açılma sona ermiştir. İnsanların incindiklerini hissetmeden, kamusal alana katılmalarının tek yolu, sessiz kalmak olmuştur. Yabancıların birbirleriyle konuşma hakkı, yerini kamusal bir hak olarak, herkesin arkasına gizlendiği bir maskeye sahip olma ve “yalnız kalma hakkı”na bırakmıştır. Artık kamusal davranış gözlem, pasif katılım ve bir çeşit röntgencilığe indirgenmiştir. Modern insan hem “görünür” hem de “yalıtılmış”tır. “Sessiz kalma hakkı”nı kullandığı sürece kamusal yaşama katılabilmektedir (2002: 33-4,46).

Modern gayrı şahsi yaşantı, anlamsız ve toplumsal karmaşıklık da üstesinden gelinemez bir kötülük gibi görünmektedir. Günümüzün miti, toplumdaki kötülüklerin tümünün gayrı şahsiliğe, yabancılaşmaya ve soğukluğa ilişkin kötülükler olarak anlaşılabilceğini varsayar. “Gayrı şahsilik”, “yabancılaşma” ve “soğukluk” kavramlarının bir arada kullanılması “mahremiyet ideolojisi”ni oluşturur. Mahremiyet ideolojisi, tanrısız modern toplumların insancıl değerlerini üretir (2002: 334, 385). Mahremiyet, insani deneyimlerin yerelleşmesi beklentisi ve düşüncesidir. Bu yerelleşme gerçekleştiği ölçüde, insanlar birbirlerine karşı daha yakın ve sıcak davranmaya başlar. Bu yakınlaşma, sonuç olarak, “sosyallik kaybı”nı doğurur; ilişkiler daha sancılı olur; beklentilerin gerçekleşmemesiyle insanlar, “kardeş katli”ne daha eğilimli hale gelir (2002: 433-4).

Sennett’e göre mahrem toplum, iki temel üzerinde yükselir: *Narsisizm* ve *yıkıcı gemeinschaft* (topluluk/cemaat). Bu ilkeler, 19. yüzyılda kişiliğin kamusal alana girmesiyle gelişmiştir.

Mahrem toplumun birinci özelliği olan narsizm, kamusal alanda toplumsal ilişkilere girme imkânının kaybıyla oluşan bir karakter bozukluğudur. Benliğin gereksinimlerine gömülmeyi ifade eden narsizm, ironik olarak bu gereksinimlerin doyurulmasını engeller. Nesnelere, kişilere ve olaylara “benim için ne ifade eder?” sorusuyla yaklaşan narsis, her ilişkinin sonunda “aslında istediğim bu değildi” ve “tüm dünya beni atlatıyor” gibi hislere kapılır. Narsis karakterin insan ilişkilerini, kişiliklerin öteki kişilere ifşa edilmesi olarak algılaması, kentin amaçlarına ilişkin anlayışı çarpıtmıştır. Narsis en çok “bağlantısızlık ve boşluk” hissini duyumsar. Kendi imgesinin suda görülen büyüüne kapılan Narkissos’un boğulması gibi, çağdaş narsis de toplumda “benlik ifşası”na kalkıştığı, ilişkileri ve sınırları tanımadığı için, kendi “benliğinde boğulur”. Benliğin yüceltilmesi, benliğe kapanma, benliğin tatmin arayışı anlamına gelen narsisizm, sağlıklı bir benlik sevgisi değildir. Kendine kapanma doyum sağlamaz, benliğe zarar verir. Kamusal olana güven duymayarak, mahremiyeti gerçekliğin ölçütü haline getiren bir kültür narsisizmi teşvik eder. Bu yönelim, yetişkinlerin ifade gücünü azaltır. Burada kapanma mekâna kapanma değil kendi benliğine kapanmadır. Her ikisinde de benliğin dünyaya yansımaları vardır. Bu, dünyevi/toplumsal “yaşama” katılmak yerine, kendi “yaşantı”sını başkalarına göstermek ve kabullendirmektir. Modern narsis iki duyguyu yoğun olarak yaşar: “kapanma korkusu” ve “boşluk” (2002: 22-5, 287, 414-429, 435).

Mahrem toplumun ikinci özelliği, topluluk (cemaat) olgusunun daha yaygın hale gelmesidir. Sennett’e göre topluluk, kolektif kişiliğin bireysel kişiliğin yerini almasıdır. Topluluğun 19. yüzyıldan itibaren gelişimi ortak eylem için caydırıcı bir güç haline gelmiştir. Topluluk, kolektif eylem için değil, kolektif varlığı korumak için oluşur. Topluluğun tek eylemi “arınma”dır. Arınma, kolektif kimlik tasarımına uymayanların tasfiye edilmesi veya cezalandırılmasıdır (2002: 291).

Kenti, gayrı şahsi yaşamın kalıbı olarak gören Sennett’e göre, “gayrı şahsilik korkusu” bu kalıbı kırar ve kenti parçalar. İnsanlar korunaklı evlerinde ilkel kabile toplumuna geri döner. Mahrem yaşamın mitleştirilmesi ve gayrı şahsi yaşama

duyulan korku, uygarlaşmamış bir toplumun göstergesidir. Kent, insanların başkalarıyla gayri şahsi ilişkilerle kendi çıkarlarının ardından gidebildikleri ve bir araya gelmenin anlamlı olduğu bir formun öğretmenidir. Kent, tüm uygarlık tarihi sürecinde aktif toplumsal yaşamın, çıkar oyunları ve çelişkilerinin, insani imkân arayışlarının merkezi olmuştur. Kentin uygarlaştırma imkânı “günümüzde uykuya yatmıştır” (2002: 435-6).

Sennett’e göre kent planlamacıları, 19. yüzyılın sonlarından itibaren sosyal bir hedef olarak kendilerine, “karşılıksız dayanışma” ve “dolaysız ilişkiler”in yaşanabileceği topluluk mekânları inşa etmeyi seçmektedirler. Böylece Ortaçağ’ın topluluklara ayrılmış, parçalı kentleri idealize edilmektedir. Yeni planlama anlayışında “ne yapmalı?” yerine “neden kaçınmalı?” sorusuna cevap aranmaktadır. Yakın zamanlara kadar topluluk ile kent bir arada algılanırken, günümüz kentçileri topluluğu kente karşı algılayacak ölçüde ileri gitmişlerdir. Bu yönelim, her insanın birbirinin yabancı olduğu kalabalıkları tehdit olarak algılamamanın sonudur. Bu yabancılığı yenmenin çözümünün, insani deneyim ölçeğinin mahremleştirilmesinde ve meskûn bölgenin kutsallaştırılmasında görülmesi, sağlıklı bir çözümdür. Çağdaş toplumda “ölü kamusal yaşam ve sapkın komünal yaşam bir tür *anomalidir*” (2002: 377-8, 400).

Çağdaş dünyada kent içi yerel topluluklar olarak gettonun yüceltilmesi olgusu Sennett’e göre, bir tür çocukluk döneminde kalmadır. Yabancılarla karşılaşmakla elde edilmesi mümkün olan olgunlaşmanın ve yabancıların öğreticiliğinin yok edilmesidir. Kalabalık mekânların işlevi, insanı risklere girmeye alıştırmaktır. Gettonun yüceltilmesi ise, verili yaşamı sorgulama yetisinden yoksun bırakır; insani deneyimi sınırlandırır. Modern kentlerde coğrafi sınırları bulunan topluluklar, dış (uygar) dünyaya karşı bir savunma mantığının ürünleridir.

Sennett, kent topluluklarını topluluk türlerinin en kapalı örneği olan “getto”yla özdeşleştirir. Ona göre, tüm topluluklar, sonuçları “kardeş katli”ne varan birer getto veya yıkıcı *gemeinschaft*’tir. Kardeş katlinin iki boyutu vardır. Birincisi, birbirine yakınlaşan ve açılan kardeşlerin, karşılıklı beklentiler yerine gelmediğinde, birbirlerini eksik bulmasıdır. İkinci anlamı, topluluk haline gelenlerin, dış dünya kendilerine ilgi göstermediğinde, dışarıyla ilişkiyi tam olarak kesmesi biçiminde kendini gösterir. Topluluk içinde insan hem beklentilerini karşılayamamış hem de dış dünyadan kopmuş olur (2002: 386). İnsancıl yaşamın yeniden kurulması için, Sennett, gettolardan oluşan şehrin yıkılmasını politik ve psikolojik bir zorunluluk olarak görür.

Sennett, sosyal bilimcilerin ve sosyologların toplumdaki kötülüklerin kökenini kamusal alanın gayri şahsiliğinde, yabancılaşmasında ve soğukluğunda aramakla, geleneksel toplumu ve topluluğu mitleştirdiğini düşünür. “Geçmiş mitleştirme” yönelimi, 19. yüzyıldan itibaren modern toplumun ve büyük kentlerin karmaşıklığını anlamaktan bir kaçış haline gelmiştir. Sennett’in bu tespiti önemlidir. Örneğin Weber, kentler üzerine yaptığı sosyolojik çalışmaları ulus devletlerin oluşum çağına kadar getirmiş ve Ortaçağ’ın özerk kent devletlerini iddialı biçimde idealleştirmiştir. Weber’e göre gerçek anlamda kentler, ancak Avrupa’da oluşmuştur. Weber, kent “topluluk hareketi olmaktan çok toplumsal bir hareket” olduğunu belirtmesine rağmen, bir kentte aranması gereken nitelikleri ulus-devletler çağında toplulukçu sayılabilecek bir tarzda belirlemiştir (Weber, 2000: 122,91). Sennett de 17. yüzyılın (*Ancien regime*’in) kentsel yapısını ve kamusallık biçimini idealleştirdiği için, çağdaş olguları çözümlemekte yetersiz kalmakta ve tüm eleştirilerine rağmen geçmiş mitleştiren sosyal bilimcilerin ve sosyologların yanında yer almaktadır.

4. BAUMAN'DA TEHDİT VE İHTİYAÇ OLARAK YABANCI

Modern ve post-modern toplumları eleştirel bir yaklaşımla çözümlemesiyle dikkat çeken sosyolog Zygmund Bauman, tüm çalışmalarının odağına kentsel yaşamı yerleştirmiştir. Ona göre, bütün modern yaşam kent yaşamıdır. Modernleşme sürecinde hızlı ulaşım araçlarının kullanıma sokulması, yerel olarak tahkim edilmiş tüm toplumsal ve kültürel bütünlüklerin aşınması ve zayıflamasını getirmiştir. Yaşam, başkalarının varlığına daha bağımlı, karmaşık, rasyonel, değerlendirme kapasitesinin üzerinde mesajlara ve seçeneklere açık, daha riskli ve maceralı hale gelmiştir (Bauman, 2001a; 1999).

Bauman'a göre modern toplumun sorunu, yabancıların nasıl tasfiye veya tecrit edileceği değil, tüm bilişsel yetersizlik, kararsızlık ve belirsizliklere rağmen, sürekli olarak yabancılarla bir arada nasıl yaşanacağı sorunudur. Modernitenin sürekliliği yabancıların korunmasına ve geliştirilmesine bağlıdır. Yabancılar olmadığında onları icat etmek gerekir. Modernlik öncesinde “geçici bir tahrik unsuru” olan yabancılık, modernleşmeyle sürekli bir durum haline gelmiştir. Yabancılar yaşam dünyasını “asimile etme” ve “ehlileştirme” amaçlarının ürünleridir. Bir tehdit olduğu kadar, ihtiyaçtır. Yabancıların toplumsal mekânlardaki görünürlüğü, toplumsallaşmanın modernlik öncesi mekanizmalarının eskidiğini gösterir. Ancak yaşam alanını yabancıardan arındırma girişimleri devam etmektedir. Toplumsal ilişkiler tek boyutlu değildir. Yabancılaştırma ve yabancıardan arınma girişimleri eşzamanlı süreçlerdir (Bauman, 1998a: 194-195).

Yabancı, “biz”in karşısındaki “onlar” veya “öteki” değildir. Onların/ötekilerin hiç biri bizden değildir. Yabancılar “biz” ve “onlar” etrafında oluşan bölünmeye meydan okur. Onlar her türlü zıtlığa, sınırlara, bölünmelere ve bunların oluşturduğu sosyal dünyaya karşıdır. Yabancı, yerleşik hiçbir tanıma uymayarak, sosyal tabakalaşmanın ve ayrışmanın her türlü kalıbını kırarak, sınırların her zaman yeniden çizilebilir hayali çizgiler olduklarını gösterirler. Yabancı, bilinmedik bir kişi değildir. Görüş alanımızın içindedirler. Gördüğümüz ve dinlediğimiz, fakat zihnimizde bir yere yerleştiremediğimiz kişilerdir. Bize ne yakın ne de uzaktır; ne “biz”in ne de “onlar”ın bir parçasıdır. Böyle olunca şaşkınlık ve kaygı vericidirler. Onlara karşı ne yapacağımızı, nasıl davranacağımızı, onlardan ne bekleyeceğimizi bilemeyiz (1998b: 65-6). Yabancı, bazen bizden bazen de bizden olmayan biridir.

Bauman, yaşadığımız toplumu “kentsel toplum” olarak adlandırır. İnsanlar kalabalık halinde bir arada yaşarlar, gündelik işleri süresince başka insanların oturduğu başka alanlara girerler. O kadar çok insanla karşılaşırlar ki hepsini tanımaları mümkün değildir. Yabancılarla birincil ilişki ve dostluk kurulamaz. İlişkiler iş ilişkilerine indirgenir, sosyal bağ kurmaktan sakınılır. Kaçınılmaz fiziksel yakınlaşmanın manevi bir yakınlaşmaya dönüşmemesi için çaba gösterilir. Ne var ki yaşadığımız dünya daha çok yabancılarla dolu bir “evrensel yabancılık” dünyasıdır. Yabancı, birlikte yaşamak zorunda olduğumuz insandır. Kentsel yaşamın zorunlu mekânları olan kamusal mekânlarda, her an yabancıların varlığını hissederiz (1998b: 74-80). Yabancıardan oluşan kentsel kalabalıklar arasında insan kendini, sorunların üstesinden kendi imkânlarıyla başa çıkmak zorunda bırakılmış, “önemsiz”, “yalnız” ve “vazgeçilebilir” hisseder.

İnsan yaşamı, Bauman'a göre, “mahremiyet kutbu” ile “gayri şahsilik kutbu” arasında geçer. Çağdaş sosyal ilişkiler gayri şahsilik düzeylerinde tabakalaşır. Mahremiyet kutbundan uzaklaştığı oranda insanlar yabancı olurlar. Yabancı, duygusal olarak uzak, fakat fiziksel olarak yakın olduğumuz insandır. Onlar, topluluğun ahlâkî denetiminden uzak ve alanların “hiç kimsenin ülkesinin sakinleri”dirler. Kararsız ve tehlikeli bir ilişkinin öznelere ve nesnelere dirler. Yabancılarla aramızda sağlıklı bir statü ilişkisi yoktur. Bu, ilişkileri düzenleyen

kuralların yokluğu veya belirsizliği anlamına gelir. Yabancılarla karşılaşmaktan kaçınmak mümkün olmadığı için, çözüm olarak karşılaşmanın yadsınması yoluna gidilir. Bu bir çeşit “sahte karşılaşma” veya “uygar ilgisizlik”tir. Yabancılarla bir arada yaşayabilenler, sahte karşılaşma sanatında uzmanlaşmış kişilerdir. Bunlar yabancılarla göz temasından kaçınılması gerektiğini bilirler. İncitici ve yanıtı teşvik edici olmayacak biçimde bakarlar. Hem dikkat ederler hem de dikkatsiz görünmeyi başarırlar. İncelemelerini “kayıtsızlık maskesi” altında yaparlar. Yüzler kaybolmuş, kalabalıklar yüzsüzleşmiştir. “Kent, sahte karşılaşmalar alanıdır”. Karşılaşmalar, kaçınılmaz olduğu ölçüde önemsizdir. Kent, kamusal işlevini kaybetmiştir. Kentte bilişsel ilişkiler anlam “ada”larında kurulur. Birbirine bitişik olmayan okul, mahalle, arkadaşlık grubu, iş yeri, ev, spor kulübü, mahalle kahvesi, ibadethane vb. biçimindeki adalar farklı bilgilerin, anlamların ve ilgilerin mekânlarıdır. Bir adadan diğerine ulaşmak için, yabancılarla karşılaşmanın kaçınılmaz olduğu sokak ve caddelerden geçilir. Sokak, cadde transit geçiş yolları olarak kullanılmaktadır. Ada sakinleri kendi var oluşlarını korumak için ada kıyılarını güçlendirmeye çalışır. Böylece, toplumsal mekân savunusu, “kendi hareket hakkını elde etme ve ötekilerin bu hareket haklarının sınırlanmasını sağlama” mücadelesine dönüşür. Bu mahremiyet arayışının etkileri karşısında modern kent düzenli polis teşkilatını oluşturmuştur (1998a: 188-194). Polisin görevi, kamusal kentsel mekânda yabancıların anonimliklerine yönelik kısıtlamaları engellemek, böylece yabancılar arasındaki ilişkiyi denetim altına almaktır.

Bauman’a göre kentsel mekân, tehlike ve özgürleşme imkânı olarak “müphem bir alan”dır. Çekici ve itici yönleri vardır. Kentin çekiciliği ve iticiliği birbirine dayanan, birbirini besleyen ve tamamlayan özelliklerdir. Kentsel mutluluğa fırsatlardan yararlanmak ve yabancı kaynaklı tehditlerden sakınmakla ulaşılabilir. Aslında bu iki hedef birbiriyle çelişir. Yabancıların statüsünü kısıtlamaya yönelik her eylem, tehditleri olduğu kadar özgürlükleri de sınırlar. Mutlu bir kent ideali radikal çözümler yerine, fırsatlar ve tehditler arasında bir çeşit orta yolun bulunmasıdır. Bu yol, müphemliğin verdiği kaygının yok olmasını sağlayacak ölçüde, özgürlükten ödün vermekle sağlanabilir. Bu yaklaşım, kenti bir taraftan büyük toplumun gerçekleşme imkânı olarak görmesine rağmen, diğer taraftan insanın kentte kişiliğini kaybederek anonimleşeceğini düşünen bakışın içsel çelişkilerini de ortadan kaldıracaktır.

Bauman, modern kent planlamacılarının homojen bir kent yaratmayı amaçladıklarını belirtir. Ancak bu çabalar, beklenen sonucu vermemiştir. Tekbiçimli olarak inşa edilen kentsel coğrafya, zamanla içinde yaşayanların, ziyaretçilerin ve içinden geçenlerin kimlikleri ve etkileşimleri sayesinde farklılıkları yaşama imkânı veren mekânlara dönüşmüştür. Kentler bazen kalın bazen ince çizgilerle parçalara ayrılmıştır. Kentte yabancıların yabancılığı bir derece sorundur. Bir bölgede yabancı olan kişi, öbür bölgeye geçtiğinde yabancılığı ortadan kalkar. Hareket özgürlüğü, kentsel tabakalaşmanın aracı haline gelmiştir (2001a: 171-4). Topluluk, modernleşmenin başlangıcında uygarlaşmanın ve özgürleşmenin önünde engel olarak görülürken, bugün özgürleşme ve uygarlaşma imkânı olarak görülür olmuştur. Toplulukçular, insanları sıcaklığa, karşılıklı anlayışa, sevgiye çağırır. Rekabet ve sürekli belirsizliklerin soğukluğundan, katılığından ve yalnızlığından şikâyet eden insanlara seslenir. Düşman ve tehlikeli bir kentin ortasında korkusuzca yaşanacak sıcak bir yuva vaat eder. Ortaya çıkan sonuç ise, vaat edilenin aksi yönde görünmektedir. Topluluk, üyelerini sürü haline getirmekte ve bir yere bağlanmanın sıcaklığının bedeli, özgürlüklerden vazgeçmek olmaktadır (2001a: 353-5).

Çağdaş kentte yaşamının stratejisine sahip olmayanlar, sınırları kalınlaştırma eğilimindedirler. Kendi yaşanabilir alanlarını çevrelenmiş “getto”lara

dönüştürürler. Bir tür kent içi yerleşme biçimi olan getto, dışarıdakiler için “girilmez bölge”, içeridekiler için de “çıkılmaz bölge”dir. Gettolaşma, yoksulluğun suçlaştırılmasıyla aynı şeydir ve ona eşlik eder. Cezaevi ve getto arasında bir nüfus akışı vardır. Getto ve cezaevi, istenmeyenleri bir yere bağlama, gözetim altında bulundurma ve hareketsizleştirme stratejisinin iki boyutudur. Gettolar duvarsız hapisaneler, hapisaneler ise duvarlı olan gettolardır. “Gönüllü gettolar”da yaşama fırsatı olmayanların önünde “gerçek gettolar”da yaşamak tek seçenek olarak durur. Bu gettoların etrafındaki duvarlar, daha çok, içerde yaşayanların rızaları alınmadan örülür. Eskiden kentlerin etrafını kuşatan duvarlar, şimdi kentleri boydan boya böler olmuştur. Kent içi kaleleri bekleyen muhafızlar, yabancı ordulara karşı değil, istenmeyen hemşerilere karşı alınmış önlemlerdir. Büyük kentlerde hayatta kalmanın stratejisi artık birliktelik değil, “sakınma” ve “arınma”dır (1999: 58-9). Bauman’a göre, günümüz kentlileri, “sürekli bir mekân savaşı”nın içindedir. Ortaçağ’ın zorunlu kapatılma bölgeleri olan gettolar, modern zamanlarda gönüllü kapanma bölgeleri haline gelmiştir. Gerçek gettonun anlamı özgürlük yokluğudur, gönüllü gettolar ise özgürlüğe kaynaklık eder. Günümüzün seçkinleri de yalıtılmayı seçmiştir ve bu uğurda bol para öder. Gettolaşan seçkinler, kentin geri kalanını kent sorunlarıyla baş başa bırakmış, onları kaderine terk etmiştir. Gerçek gettonun sakinleri dışarı çıkamazlar, buna karşılık gönüllü gettonun duvarları dışarıdakileri içeri almaz; içeridekiler ise istedikleri zaman dışarı çıkmakta özgürdürler (1999: 29-30). Elit gettolarının kontrol noktası ve güvenlik görevlileri, dışlama uygulamalarının belirgin araçlarıdır. Onların mevcudiyeti, korudukları ya da denetledikleri yere ancak seçilmiş insanların girebileceği anlamına gelir. Günümüz kentlerinde seçkinler hayatlarını önemli bir bölümünü böylesine korunaklı mekânlarda geçirir (1998b: 76-7).

Bauman (1995), modern dönemden post-modern döneme geçerken yabancı algısının değiştiğini belirtir. Modern yabancı sosyal, kültürel ve ulusal sınırlardan dışlanmak istenirken; post-modern yabancı korunur. Post-modern yabancı, post-modern hayatın akışkanlığının sembolüdür. Post-modern hareketlilik, küreselleşmeyle ilgili eşit dağıtılmamış bir hareketlilik. Küreselleşme ve yerleşme (mekânlara kapanma) eşzamanlıdır. Birileri için küreselleşme biçiminde okunan aynı olgu, başkaları tarafından yerleşme olarak okunabilir. Küreselleşme sürecinin ayrılmaz parçası, mekânı giderek bölme, insanları “ayırma” ve “dışlamadır”. Küreselleşme sürecinde alt toplumsal tabakalar, yeni-kabilecilik ve köktencilik eğilimleri gösterirken; üst tabakalar da yerel bağlardan koparak küresel seçkinlere dönüşür ve melezeleşir.

Bauman’ın çalışmalarında ne Simmel ve Wirth’te olduğu gibi romantik bir topluluk özlemi ve derin bir kaygı ne de Sennett’te olduğu gibi küçük Avrupa kentlerinde aristokratlar ile burjuvazinin birbirlerine insanca davranmayı tecrübe ettiği 18. yüzyılın kamusal ilişkilerine ve sanayi öncesinin kültürel modernliğine bir ağıt vardır. Bauman’ın sosyolojisinde kavramlar ideal tipler olarak kurgulanmamakta, olgular ilgili taraflar açısından olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirilmeye (yorumlanmaya) çalışılmaktadır. Örneğin, küreselleşmenin zengin ve yoksul için anlamları farklıdır. Topluluk, bakış açımıza göre, farklı anlamlara sahiptir. Anonimleşmenin olduğu gibi, topluluklaşmanın da dereceleri vardır. Topluluk adaları birbirine tam olarak benzemez; bazıları yarım adadır, bazıları sığ sularla çevrilmiş adalar, bazıları ise engin denizlerin ortasında yabancıların gelmesine ve yerlilerin de gitmesine izin vermeyen adalardır. Topluluk tipinin en katı biçimi olan gettuyu Bauman, “zorunlu getto” ve “gönüllü getto” olarak ayırmakla toplumda tercih özgürlüğüne sahip olanlarla, bu özgürlüğe sahip olmayanların (farklı sosyal tabakaların) kentsel ayrışmasına nesnel bir yorum getirmiştir.

5. SONUÇ

Yukarıda, Simmel, Wirth, Sennett ve Bauman'ın kentsel toplumda insan davranışlarıyla ilgili analizlerine yer verdik. Bu sosyologların analizlerinden şu sonuçlar çıkmaktadır. Modern kentin geleneksel kentlerden farklı yapıları ve sorunları vardır. Geleneksel kentler kültürel ve ahlaki alt bölgelere ayrılmıştır. Sosyal ve ahlâki kontrol bu mekânlarda sağlanmaktaydı. Modernleşme sürecinde bu alt bölgelerin sınırları kaldırılarak kentsel bütünleşme amaç haline gelmiştir. Kent içi sınırların kalkması ve kentlerdeki nüfus yoğunlaşması kentte yaşayan herkesi birbirine yabancı hale getirerek, ahlâki kontrolü zorlaştırmıştır. Yabancı, ahlâken yargılanması mümkün olmayan kişidir. Hiç bir yere ve kişiye bağlı olmayan yabancının davranışları, ancak yasal yaptırımlarla kontrol altına alınabilir. Birbirini ahlâken yargılaması mümkün olmayan insanlar arasında duygusal bir yakınlık beklenemez. Bu, yabancılar arasındaki ilişkinin kuralsız olduğu anlamına gelmez. Ahlâk kurallarının yerini piyasa ekonomisinin değerleri ve insan haklarına kaynaklık eden evrensel etik değerler almıştır.

Simmel, ekonomik değerlerin başat değer haline gelmesinin her şeyin para ile ölçülmesine yol açtığını ve paranın insanlar arasındaki mesafeyi eşitlediğini gözlemlemiştir. Wirth, kentsel insanın ahlâki duyguyu kaybetmesini “anomali” durumu olarak değerlendirmiştir. Sennett ise, çağdaş toplumun ölü kamusal yaşam ve sapkın komünal yaşam arasındaki görünümünü bir tür “anomali” olarak değerlendirir. Sennett'e göre kamusal alan, ahlâk-dışı veya ahlâk ihlallerinin ortaya çıktığı ve hoş görüldüğü bir alandır. O ahlâki toplum karşısında “rasyonel toplum”u savunur. Bauman'a göre toplum, ahlâki ilkelerle değil etik ilkelerle kurulur. Ahlâk, her zaman kişisel, zapt olunmaz ve öngörülemezdir. Tüm toplumsal yapılar, kurumsal ve bireysel davranışları araçsal ya da yordamsal değerlendirme ölçütlerine tabi kılmak zorundadır. Bu zorunluluk, yasama otoritesiyle uyuşmayan kuralları gayri meşru kılar ve bastırır. Yasa ve çıkar ahlâki dürtünün yerini alır. Tüm toplumsal yapılaşmanın amacı, ahlâki itkinin yıkıcı ve düzen bozucu etkisini tarafsızlaştırmaktır. Toplumsallığın bilişsel, rasyonel mekânında birey olarak yabancılarla birlikte yaşanır; topluluğun ahlâki mekânında ise -tâbi olarak- başkaları için yaşanır.

Bu çalışmada, Simmel ve Wirth'in 20. yüzyılın başlarında gözlemledikleri toplulukların çözülmesi olgusunu üzüntü ile karşıladıklarını gördük. Simmel, kentliliğin analizini yapmış, modern kentlerde patolojik bir durumun değil, yeni/farklı bir yaşam biçiminin var olduğunu tespit etmiştir. Wirth ise, kırsal, geleneksel ve topluluksal yaşam tarzının kaybolmasından fazlasıyla endişe duymaktadır. Ancak modern kentlerde, birincil ilişkilerin zemini olan arkadaşlık veya akrabalık bağları onun tahmin ettiğinden daha süreklidir ve insanların hayatında daha geniş yer tutar. Sennett ve Bauman ise 20. yüzyılın ikinci yarısında kentlerde daha açık biçimde görülen yeniden topluluklaşma ve gettolaşma olgusundan endişe duymaktadır.

Yeniden topluluklaşma, hiç şüphesiz kentsel bütünleşme arayışlarına yönelik bir tehdittir. Şimdi kentlerde bütünleşmeden çok ayrışma ivme kazanmıştır. Kentlerdeki topluluklaşma eğilimleri, her ne kadar güvenlik, dayanışma, paylaşım ve duygusallık arayışından ortaya çıksa da kentsel bütünleşmeye olduğu kadar toplumsal bütünleşmeye yönelik de bir tehdittir. Yeni ahlâk mekânları olarak kentsel topluluklar, içerde kalanlar için ciddi bir özgürlük kaybı anlamına gelirken dışarıdakiler için bir şiddet kaynağına dönüşmektedir. Bugün dünyanın büyük kentlerinden birçoğunda kent topluluklarından kaynaklanan şiddet görünür hale gelmiştir. Bu olgu da kent sosyologlarını toplumsal kurallar üzerine eğilmeye ve bütünleştirici yeni değerler aramaya yöneltmektedir.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z. (1995), Making and Unmaking Stranger, *Thesis Eleven*, 43, 1-16
- Bauman, Z. (1998a), *Postmodern Etik*, Çev. A. Türker, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (1998b), *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (1999), *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAÜ
SBED
18(1)
- Bauman, Z. (2001a), *Parçalanmış Hayat*, Çev. İ. Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Erman, T. (2004), Gecekondu Çalışmalarında “Öteki” Olarak Gecekondu Kurguları, *European Journal of Turkish Studie.*, Thematic Issue No 1, *Gecekondu*, URL: <http://www.ejts.org/document85.html>.
- Giddens, A. (2000a), *Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi*, Çev. Ü. Tatlıcan, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Giddens, A. (2000b), *Sosyoloji*, Yayına Haz. H. Özel ve C. Güzel, Ankara: Ayraç Yayınları.
- Hall, S. (1998), Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler, (İç.) Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi, ed. A. D. King. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 63-96.
- Harvey, D. (2003), *Şehir ve Sosyal Adalet*, Çev. M. Moralı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kıray, M. (1982), Toplumsal Değişme ve Kentleşme, (İç.) Kentsel Bütünleşme, Yay. Haz. T. Erder, Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı, 57-66.
- Kongar, E. (1982), Kentleşen Gecekondu ya da Gecekondulaşan Kentler Sorunu, (İç.) Kentsel Bütünleşme, Yay. Haz. T. Erder, Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı, 24-54.
- Lefebvre, H. (1998). Modern Dünyada Gündelik Yaşam. Çev. I. Gürbüz. İstanbul: Metis Yayınları.
- Marotta, V. (2005), Urban Sociology and the Stranger, *TASA (Australian Sociological Association) 2005 Conference Proceedings University of Tasmania, 6-8 December 2005*, 1-10.
- Manheim, E. (1960), Theoretical Prospects of Urban Sociology in an Urbanized Society, *The American Journal of Sociology*, Vol. 66, N. 3, 226-229.
- Martindale, D. (2005), Şehir Kuramı, (İç.) Şehir ve Cemiyet, Haz. A. Aydoğan, İstanbul: İz Yayınları, 35-100.
- Nylund, K. (2000), Place and Cultural Identity in the Segregated City, *The Finnish Journal of Studies*, Vol: 38: 3, 8-27.
- Sennett, R. (1999), *Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam*, Çev. S. Sertabiboğlu ve C. Kurultay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2002), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çev. S. Durak ve A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Simmel, George (1950a), The Metropolis and Mental Life, (In.) *The Sociology of George Simmel*, Translated K. Wolff. New York: The Free Press, 409-424.

- Simmel, George (1950b), *The Stranger*. (In.) *The Sociology of George Simmel*, Translated K. Wolff, New York: The Free Press, 402-408.
- Weber; M. (2000), *Şehir: Modern Kentin Oluşumu*, Çev. M. Ceylan, İstanbul: Bakış Yayınları.
- Wirth, L. (1938), *Urbanism as a Way of Life*, *The American Journal of Sociology*, Vol. 44, N. 1, 1-24.
- Wirth, L. (1942), *Urban Communities*, *The American Journal of Sociology*, Vol. 47, N. 6, 829-840.
- Yörükkan, A. (2005), *Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri*, Ankara: Nobel Yayınları.

Yard. Doç. Dr. Cevat ÖZYURT

Cevat Özyurt, 1964 Giresun doğumludur. Bir süre A.Ü. Basın-Yayın Yüksek Okulu'nda okuduktan sonra, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden 1991 yılında mezun oldu. Sosyoloji alanında 1998 yılında yüksek lisans (Kırıkkale Üni. Sos. Bil. Ens.), 2002 yılında doktora (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) eğitimini tamamladı. 1994-2004 tarihleri arasında Kırıkkale Üniversitesi'nde uzman olarak çalıştı. 2004 yılından itibaren Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.